



# **Eindtermendocument 12**

## **Vak: Aardrijkskunde**

### **Leerweg: havo**

Ter goedkeuring aangeboden aan  
de Minister van Onderwijs, Infrastructuur en Sociale Zaken, september 2007

#### **Directie Onderwijs, Aruba**

- Afdeling Curriculumontwikkeling
- Examenbureau
- Projectbureau SHA

## Inhoudsopgave

1.	Inleiding	p. 2
2.	Visie en domeinen	p. 4
	2.1. Visie op het vak	p. 4
	2.2. Overzicht van de domeinen	p. 5
3.	Vaardigheden	p. 7
4.	Overzicht van alle eindtermendocumenten havo	p. 9
5.	De eindtermen havo aardrijkskunde	p. 10

## 1. Inleiding

In het kader van de vernieuwing van het avo zijn voor alle vakken op de Arubaanse mavo, havo en vwo eindtermendocumenten gemaakt.

Voor de vakken waarvan Nederlandse examens worden afgenomen, zijn de eindtermen integraal overgenomen uit de examenprogramma's uit Nederland, zoals vastgesteld in maart 2007. Bij de andere vakken zijn de Nederlandse examenprogramma's als uitgangspunt gebruikt.

<b>mavo</b>	<b>havo</b>	<b>vwo</b>
1. Engels	1. Engels	1. Engels
2. Nederlands	2. Nederlands	2. Nederlands
3. Papiamentó	3. Papiamentó	3. Papiamentó
4. Spaans	4. Spaans	4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding	5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV	6. CKV	6. CKV
7. Wiskunde	7. Wiskunde	7. Wiskunde
	7a. Wiskunde A	7a. Wiskunde A
	7b. Wiskunde B	7b. Wiskunde B
		7c. Wiskunde C
	7d. Wiskunde D	7d. Wiskunde D
8. Biologie	8. Biologie	8. Biologie
9. NaSk 1	9. Natuurkunde	9. Natuurkunde
10. NaSk 2	10. Scheikunde	10. Scheikunde
11. Geschiedenis	11. Geschiedenis	11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde	12. Aardrijkskunde
13. Economie/M&O	13. Economie	13. Economie
	14. M&O	14. M&O
	15. I&S/Maatschappijleer	15. I&S/Maatschappijleer

De vakken waarbij de examens uit Nederland worden afgenomen
-------------------------------------------------------------

Ter verduidelijking van de eindtermen worden in de Arubaanse eindtermendocumenten ook leerinhouden per eindterm vermeld. Deze leerinhouden zijn afgeleid uit de syllabi van de betreffende vakken uit Nederland en uit andere literatuur (zie de genoemde bronnen aan het einde van deze inleiding). In de leerinhouden is er ruimte om de stof te Arubaniseren.

### Waar het vak aangeboden wordt:

	Mens en Maatschappij- wetenschappen	Natuurweten- schappen	Humaniora
Gemeenschappelijk deel	-	-	-
Profieldeel verplicht	-	-	-
Profieldeel keuze	aardrijkskunde	-	aardrijkskunde
Keuzedeel	-	-	-

In dit eindtermendocument wordt in hoofdstuk 2 een uiteenzetting gegeven van de visie die gehanteerd wordt ten aanzien van het aardrijkskunde. Vervolgens treft u een overzicht aan van de domeinen en subdomeinen die in het vak aardrijkskunde aan bod komen.

In hoofdstuk 3 treft u een overzicht aan van de algemene vakoverstijgende vaardigheden die in het avo van belang zijn. De vaardigheden die van toepassing zijn op het vak aardrijkskunde zijn vetgedrukt.

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van alle eindtermendocumenten die voor deze leerweg gemaakt zijn. Op elke school is er in ieder geval 1 map waarin al deze documenten bijeen gebracht zijn.

In hoofdstuk 5 treft u alle eindtermen aan die de leerling aan het einde van het havo moet beheersen. Er is afstemming tussen de eindtermen mavo, havo en vwo om een doorlopende leerlijn te garanderen. Per subdomein is in de leerinhouden een specificatie van de leerstof gegeven.

Tot slot is een woord van dank verschuldigd aan alle personen die hun medewerking verleend hebben aan de totstandkoming van dit eindtermendocument. In het bijzonder drs. Ing. R.H. Croes, drs. E. St. Jago en drs. R. Cabenda, alsmede mevrouw Mariska Dania en drs. Miranda Bareño voor het afronden van dit eindtermendocument aardrijkskunde voor havo. Een speciaal woord van dank aan drs. Carola Peeters voor haar bijzondere hulp bij het redigeren van dit document.

### Gebruikte bronnen:

- Na Caminda Pa Restructuracion Di Nos Enseñansa Secundario General. SHA, Aruba 1998
- Nota Ciclo Avansa, *Beleidsvoorstellen voor de bovenbouw van het algemeen voortgezet onderwijs*. Directie Onderwijs Projectbureau SHA, Aruba, februari 2005
- Examenprogramma VMBO TL (maart 2006)
- Syllabus voor het Centraal Examen voor VMBO TL (april 2006)
- Examenprogramma havo/vwo (maart 2007)
- Syllabus voor het Centraal Examen voor havo/vwo (april 2006)
- Concept Eindtermendocumenten van aanverwante vakken
- Vakleerplannen en methoden Ciclo Basico (2000 – 2006)
- Concept Eindtermendocumenten van drs. Ing. R.H. Croes (1999)
- Concept Eindtermendocumenten van drs. St. Jago en drs. Cabenda (2000).

## **2. Visie en domeinen**

### **2.1. Visie op het vak**

#### **Algemeen**

De eindtermen vloeien voort uit de hoofddoelstellingen van het totale algemeen voortgezet onderwijs:

- het bieden van een brede persoonlijke en maatschappelijke vorming aan elke leerling
- het centraal stellen van een actieve, zo zelfstandig mogelijk lerende leerling
- het recht doen aan en benutten van de verschillen tussen leerlingen
- garantie bieden voor een aansluiting op het vervolgonderwijs.

Het vak aardrijkskunde heeft onder andere als doel jongeren te oriënteren op de wereld waarin zij opgroeien en functioneren, zowel dichtbij als veraf. Mondialisering brengt 'dichtbij' en 'veraf' steeds meer samen. Voor een goede oriëntatie op de wereld moeten leerlingen zich realiseren dat verschillende gebieden op aarde verschillende kenmerken en uitgangspunten hebben, die bepalend zijn voor hun deelname aan mondialisering-processen. Ze zijn ook bepalend voor hun leefmilieu en hun sociaal-economische ontwikkeling. De samenhang tussen de gebiedskenmerken (sociale, politieke, culturele, economische, natuurlijke en andere kenmerken) is uiterst belangrijk.

Binnen het vak aardrijkskunde wordt de aarde als leefomgeving van de mens en het effect van het gedrag van de mens in zijn leefomgeving bestudeerd, gaat het over de relaties tussen natuur en samenleving, waarin sociaal-geografische en fysisch-geografische processen een even belangrijke rol spelen. Het biedt jongeren overzichtskennis vanuit de sociale en fysische geografie. Met die kennis kunnen zij moderne informatiestromen plaatsen in een samenhangend kader. De geografische manier van denken en onderzoeken biedt leerlingen hierbij veel houvast.

De eigen leefomgeving van jongeren speelt hierbij een hoofdrol. In het kader van burgerschapsvorming besteedt het vak aardrijkskunde daarom aandacht aan de 'beleidsagenda' in Aruba: bijvoorbeeld milieubeleid en de ontwikkeling van het toerisme.

De relatie met het vak economie is te vinden in het aanbod van vergelijkbare onderwerpen zoals internationale economische relaties, waarbij afstemming plaats vindt door de verschillende manieren van kijken te accentueren, door afstemming in tijd, door accenten en door middel van wederzijdse verwijzing. Met een vak als natuurkunde is er onder andere afstemming ten aanzien van een onderwerp als klimaatsystemen bij het domein over het systeem Aarde. Ook hier kan de afstemming zowel de manier van kijken als de inhoud betreffen.

ICT is een onmisbaar onderdeel van het toekomstige aardrijkskunde onderwijs daar het een belangrijk hulpmiddel is bij het verzamelen en analyseren van gegevens, waaruit het verklaren, toepassen, beoordelen en anticiperen kunnen voortvloeien. Op deze manier wordt in belangrijke mate een actieve houding van de leerling gestimuleerd.

Anderzijds is ICT vandaag de dag zo nauw verweven met de dagelijkse praktijk van de geografie in het algemeen, dat er geen modern aardrijkskundeonderwijs is voor te stellen zonder de leerlingen in aanraking te brengen met het gebruik van digitale cartografie (remote sensing beelden en Geografische Informatie Systemen).

Ook binnen dit vak wordt aandacht besteed aan de loopbaanoriëntatie van de leerlingen. Dit komt terug in de vaardighedenmatrix en in de eindtermen.

In het kader van Arubanisering en globalisering zijn er eindtermen over Aruba en het Caribisch gebied opgenomen. Deze eindtermen gaan over een aantal geografische thema's zoals bevolking en bestaansmiddelen & toerisme. Deze eindtermen bouwen voort op opgedane kennis in de Ciclo Basico bij het vak ASW. Naast aandacht voor Arubanisering wordt ook veel aandacht besteed aan thema's vanuit het mondiale perspectief.

Een tweede uitgangspunt is dat de Ciclo Avansa in een doorlopende leerlijn moet staan met de Ciclo Basico om een optimale doorstroming te verzekeren. Een aantal van de specifieke vaardigheden die bij ASW zijn aangeleerd komen terug in de eindtermen van domein A.

Een derde uitgangspunt is dat de vakken in de Ciclo Avansa met hun eindtermen een bijdrage leveren op een goede aansluiting op het hoger onderwijs of op een beroep. Voor welk gekozen beroep in de sector toerisme op Aruba geldt dat aardrijkskunde als vak een belangrijke bijdrage kan leveren in inzicht in diverse vormen en karakteristieken van het Arubaanse en Caribische toerisme.

## **2.2. Domeinen**

Het eindtermendocument aardrijkskunde voor havo heeft de volgende structuur: In domein A worden de vaardigheden beschreven: de geografische werkwijzen en het geografisch onderzoek. De geografische benadering handelt over het omgaan met geografische informatie, over het stellen van geografische vragen en het hanteren van geografische werkwijzen. Deze vaardigheden van domein A komen in alle andere domeinen terug door ze te verweven met inhouden. Het onderzoek wordt betrokken op de eigen regio; in de regel rond een thema (of een combinatie van thema's) dat aansluit bij het domein 'leefomgeving' (Aruba en het Caribische gebied).

De 'wereld' (B) en 'Aarde' (C) bieden het mondiale perspectief met regionale uitwerkingen vanuit respectievelijk het sociaal-geografisch en het fysisch-geografisch oogpunt. Dat vindt een uitwerking in een thema dat een relatie legt tussen 'natuur' en 'samenleving'.

In domein D staat één gebied centraal met zijn unieke kenmerken én in het perspectief van 'Wereld' en 'Aarde'.

Domein E is geschreven vanuit een andere invalshoek: het behandelt enkele actuele ruimtelijke vraagstukken in de leefomgeving van de leerlingen waar ze waarnemingen in de werkelijkheid kunnen doen. De schaal waarop de vraagstukken betrekking hebben kan lokaal of regionaal zijn, met relevante internationale kaders. Met leefomgeving wordt bedoeld Aruba, de Caribische eilanden, Venezuela en Colombia. We kiezen niet alleen voor Aruba, daar Aruba te kleinschalig is en er te weinig geografische gegevens beschikbaar zijn voor het doen van onderzoek.

Het eindtermendocument bestaat uit de volgende domeinen en subdomeinen:

<b>Domeinen</b>	<b>Subdomeinen</b>
A Vaardigheden	A1 Geografische benadering
	A2 Geografisch onderzoek
B Wereld	B1 Gebieden op de grens van arm en rijk
	B2 Samenhangen en verschillen in de wereld
	B3 Mondiale processen en lokale effecten
C Aarde	C1 Samenhangen en verschillen op regionaal niveau
	C2 Samenhangen en verschillen op aarde
	C3 De aarde als natuurlijk systeem en lokale effecten
D Ontwikkelingsland	D1 Gebiedskenmerken
	D2 Actuele vraagstukken
E Leefomgeving	E1 Regionale en lokale vraagstukken
	E2 Regionale en lokale vraagstukken en het doen van onderzoek
F Oriëntatie op studie en beroep	

De programma's voor havo en vwo hebben op het niveau van de domeinen dezelfde hoofdstructuur. De verschillen tussen het havo- en het vwo-programma zijn gelegen in de uitwerking op het niveau van subdomeinen en eindtermen.

Bij havo worden in de uitwerking van thema's minder aspecten betrokken of minder aspecten tegelijk en meestal zijn de aspecten gericht op een land. De internationale vergelijking blijft bij het bespreking van een land afwezig. Daarnaast komen op vwo ook complexere aardrijkskundige vragen aan bod, zoals afbakening van macro-regio's en vergelijking van gebieden. De internationale vergelijking krijgt bij het bespreking van een macroregio grote aandacht. In de domeinen E zit het onderscheid in de omvang van de leerstof en de uitgebreidheid van het onderzoek.

### 3. Vaardigheden

Hier volgt een overzicht van algemene, vakoverstijgende vaardigheden die van belang worden geacht binnen het avo. De vaardigheden zijn ondergebracht in zes categorieën en de algemene vaardigheden die bij het vak aardrijkskunde worden behandeld en getoetst zijn vet gedrukt.

#### 1 Werken aan vakoverstijgende thema's

De leerling leert, in het kader van een brede en evenwichtige oriëntatie op mens en samenleving, enig zicht te krijgen op relaties met de persoonlijke en maatschappelijke omgeving.

Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 1.1 het kennen van en omgaan met eigen en andermans normen en waarden**
- 1.2 het onderkennen van en omgaan met de verschillen tussen de seksen
- 1.3 de relatie tussen de mens en de natuur en het concept van duurzame ontwikkeling**
- 1.4 het functioneren als democratisch burger in een multiculturele samenleving, ook in internationaal verband**
- 1.5 het op een voor henzelf en anderen veilige manier functioneren in de beroepspraktijk en in eigen omgeving
- 1.6 de maatschappelijke betekenis van technologische ontwikkeling, waaronder met name moderne informatie- en communicatietechnologie**
- 1.7 de maatschappelijke betekenis van betaalde en onbetaalde arbeid**
- 1.8 de verworvenheden en mogelijkheden van kunst en cultuur, waaronder ook de media.

#### 2 Leren uitvoeren

De leerling leert in zoveel mogelijk herkenbare situaties, mede met gebruikmaking van ICT, een aantal schoolse vaardigheden verder te ontwikkelen. Het gaat daarbij om:

- 2.1 Nederlandse en Engelse teksten lezen en beluisteren
- 2.2 schriftelijke en mondelinge teksten produceren in correct Nederlands
- 2.3 informatie in verschillende gegevensbestanden opzoeken, selecteren, verzamelen en ordenen**
- 2.4 de rekenvaardigheden hoofdrekenen, rekenregels gebruiken, meten en schatten toepassen**
- 2.5 voldoen aan eisen van milieu, hygiëne, gezondheid en ergonomie
- 2.6 doelmatig en veilig omgaan met materialen, gereedschappen en apparatuur
- 2.7 computervaardigheden.**

#### 3 Leren leren

De leerling leert, mede met gebruikmaking van ICT, zoveel mogelijk eigen kennis en vaardigheden op te bouwen. Daartoe leert hij onder andere een aantal strategieën die het leer- en werkproces kunnen verbeteren.

Het gaat daarbij om:

- 3.1 informatie beoordelen op betrouwbaarheid, representativiteit en bruikbaarheid, informatie verwerken en benutten**
- 3.2 strategieën gebruiken voor het aanleren van nieuwe kennis en vaardigheden zoals memoriseren, aantekeningen maken, schematiseren, verbanden leggen met aanwezige kennis



- 3.3 strategieën gebruiken voor het begrijpen van mondelinge en schriftelijke informatie
- 3.4 op een doordachte wijze keuzeproblemen oplossen
- 3.5 een eenvoudig bedrijfsmatig, natuurwetenschappelijk of maatschappelijk vraagstuk planmatig onderzoeken**
- 3.6 persoonlijke ervaringen en opdrachten van anderen verwerken in woord, klank, beeld en beweging
- 3.7 op basis van argumenten tot een eigen standpunt komen.**

#### **4 Leren communiceren**

De leerling leert, mede via een proces van interactief leren, een aantal sociale en communicatieve vaardigheden verder te ontwikkelen.

Het gaat daarbij om:

- 4.1 elementaire sociale conventies in acht nemen
- 4.2 overleggen en samenwerken in teamverband
- 4.3 passende gesprekstechnieken hanteren
- 4.4 verschillen in meningen en opvattingen benoemen en hanteren**
- 4.5 culturele en seksegebonden verschillen tussen mensen benoemen en hanteren
- 4.6 omgaan met formele en informele afspraken, regels en procedures
- 4.7 zichzelf en eigen werk presenteren.**

#### **5 Leren reflecteren op het leer- en werkproces**

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op en sturing te geven aan het eigen leer- en werkproces.

Het gaat daarbij om:

- 5.1 een leer- en/of werkplanning maken**
- 5.2 het leer- en/of werkproces bewaken**
- 5.3 een eenvoudige product- en procesevaluatie maken en hieruit conclusies trekken.**

#### **6 Leren reflecteren op de toekomst**

De leerling leert, door te reflecteren op het eigen cognitief en emotioneel functioneren, zicht te krijgen op de eigen toekomstmogelijkheden en interesses. Daarbij wordt expliciet aandacht besteed aan:

- 6.1 het inventariseren van de eigen mogelijkheden en interesses
- 6.2 het onderzoeken van de mogelijkheden voor verdere studie**
- 6.3 het zicht krijgen op beroepen, de beroepspraktijk en actuele ontwikkelingen daarbinnen**
- 6.4 de rol en het belang van op school geleerde kennis, inzicht en vaardigheden voor het maatschappelijk leven, dagelijks leven, vrije tijd, vrijwilligerswerk
- 6.5 de kenmerken van de arbeidsmarkt op dit moment en in de nabije toekomst
- 6.6 de organisatie van branches en bedrijven
- 6.7 het beoordelen van de eigen mogelijkheden en interesses in het licht van vervolgstudie, beroepen en maatschappelijk functioneren
- 6.8 het kunnen maken van een verantwoorde keuze voor een vervolgopleiding.

#### 4. Overzicht van alle eindtermendocumenten havo

<b>havo</b>
1. Engels
2. Nederlands
3. Papiamentu
4. Spaans
5. Lichamelijke Opvoeding
6. CKV
7. Wiskunde
7a. Wiskunde A
7b. Wiskunde B
7d. Wiskunde D
8. Biologie
9. Natuurkunde
10. Scheikunde
11. Geschiedenis
12. Aardrijkskunde
13. Economie
14. M&O
15. I&S/Maatschappijleer

## **5. Eindtermen aardrijkskunde havo**

De eindtermen treft u hierna aan. De eindtermen zijn per domein en subdomein uitgewerkt. Per eindterm zijn er leerinhouden geformuleerd.

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	A Vaardigheden	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>A1 Geografische benadering</b>	1 De leerling kan kaarten selecteren, lezen, analyseren, interpreteren en produceren bij het beantwoorden van geografische vragen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• kaartselectie: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ projectie</li> <li>○ schaal</li> <li>○ symbolen</li> <li>○ vertekening</li> <li>○ vereenvoudiging</li> <li>○ weglating</li> <li>○ overdrijving</li> </ul> </li> <li>• soorten kaarten: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ topografische kaarten</li> <li>○ overzichtskaarten</li> <li>○ oriëntatiekaarten</li> <li>○ thematische kaarten</li> </ul> </li> <li>• typen kaarten: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ mozaïekkaart</li> <li>○ stippenkaart</li> <li>○ choropleetkaart</li> <li>○ isolijnen- of isopletenkaart</li> <li>○ cartogramkaart</li> <li>○ stroomdiagramkaart</li> </ul> </li> <li>• verbanden en verklaring voor elementen op verschillende kaarten</li> <li>• zelf geproduceerde kaart</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>A Vaardigheden</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>A1 Geografische benadering</b>	2 De leerling kan geografische informatie in teksten, beelden en cijfers hanteren bij het beantwoorden van geografische vragen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• uit algemene literatuur, vakliteratuur en massamedia: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ luchtfoto's</li> <li>○ tabellen</li> <li>○ grafieken</li> <li>○ diagrammen</li> <li>○ cartoons</li> </ul> </li> </ul>
	3 De leerling kan geografische vragen herkennen, zelf formuleren en beantwoorden.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• beschrijvende vragen</li> <li>• verklarende vragen</li> <li>• voorspellende vragen</li> <li>• waarderende vragen</li> <li>• probleemoplossende vragen</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	A Vaardigheden	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>A1 Geografische benadering (vervolg)</b>	4 De leerling kan geografische werkwijzen toepassen bij het formuleren en beantwoorden van geografische vragen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• geografische werkwijzen als: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ verschijnselen en gebieden vergelijken in ruimte en tijd</li> <li>○ relaties leggen binnen een gebied en tussen gebieden</li> <li>○ verschijnselen en gebieden vanuit verschillende dimensies beschrijven en analyseren (natuur, economie, politiek en cultuur).</li> <li>○ verschijnselen en gebieden in hun geografische context plaatsen</li> <li>○ verschijnselen en gebieden op verschillende ruimtelijke schalen beschrijven en analyseren</li> <li>○ relatie tussen het bijzondere en het algemene bij verschijnselen en gebieden</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	A Vaardigheden	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
A2 Geografisch onderzoek	5 De leerling kan een geografisch onderzoek opzetten en uitvoeren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• in de voorbereidingsfase <ul style="list-style-type: none"> <li>○ een geografische probleem- of vraagstelling formuleren</li> <li>○ relevante deelvragen formuleren</li> <li>○ een gestructureerd plan van aanpak</li> </ul> </li> <li>• in de uitvoeringsfase <ul style="list-style-type: none"> <li>○ informatie verwerven uit schriftelijke, mondelinge en audiovisuele bronnen, mede met behulp van informatie- en communicatietechnologie</li> <li>○ uit deze informatiebronnen relevante inhoudselementen analyseren, interpreteren en verwoorden</li> <li>○ een beargumenteerd standpunt en conclusie ten aanzien van probleem- of vraagstelling formuleren</li> </ul> </li> <li>• in de afsluitingsfase <ul style="list-style-type: none"> <li>○ de onderzoekresultaten op een samenhangende wijze presenteren en verdedigen</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	A Vaardigheden	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>A2 Geografisch onderzoek (vervolg)</b>	6 De leerling kan een geografisch onderzoeksverslag schrijven als basis voor een schriftelijke, mondelinge of audiovisuele presentatie.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• gegevens ordenen, vergelijken en zo nodig bewerken</li> <li>• aangereikte informatie beoordelen op bruikbaarheid, betrouwbaarheid en representativiteit</li> <li>• gegevens analyseren en een beredeneerde conclusie schrijven</li> <li>• presentatievormen: <ul style="list-style-type: none"> <li>o geschreven verslag</li> <li>o een artikel</li> <li>o mondelinge voordracht</li> <li>o stellingen met onderbouwing</li> <li>o posterpresentatie met toelichting</li> <li>o een presentatie met gebruik van media (powerpoint, audio of ICT)</li> </ul> </li> </ul> <p><b>Opmerking</b>  <i>Geografische onderzoek gaat over thematieken die aansluiten bij de domeinen B, C, D en E.</i></p>



<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>A Vaardigheden</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>A2 Geografisch onderzoek (vervolg)</b>	7 De leerling kan gebruik maken van informatie- en communicatietechnologie bij het opzetten, uitvoeren, presenteren en evalueren van een geografisch onderzoek.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• geautomatiseerde zoeksystemen in bibliotheken, mediatheken en telecommunicatieprogramma's gebruiken</li> <li>• eenvoudige geautomatiseerde gegevensbestanden raadplegen zoals bij CBS</li> <li>• gegevens bewerken met behulp van eenvoudige tekstverwerking, reken- en grafische programma's</li> <li>• eenvoudige simulatieprogramma's gebruiken</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B1 Gebieden op de grens van arm en rijk</b>	1 De leerling kan de situatie in een ander gebied waar een of meer rijke landen en een of meer arme landen aan elkaar grenzen analyseren en interpreteren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• economie: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ bruto nationaal product</li> <li>○ (gemiddeld) inkomen</li> <li>○ koopkracht</li> <li>○ beroepsbevolking</li> <li>○ formele/informele sector</li> </ul> </li> <li>• bevolking: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ bevolkings spreiding</li> <li>○ bevolkingsdichtheid</li> <li>○ bevolkingsgroei</li> <li>○ leeftijdsopbouw</li> </ul> </li> <li>• cultuur: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ taal</li> <li>○ identiteit</li> <li>○ godsdienst</li> </ul> </li> <li>• ruimtelijke verschillen</li> <li>• sociale verschillen</li> <li>• dubbelstad</li> <li>• grensregio</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B1 Gebieden op de grens van arm en rijk (vervolg)</b>	1 De leerling kan de situatie in een ander gebied waar een of meer rijke landen en een of meer arme landen aan elkaar grenzen analyseren en interpreteren.	<p><b>Opmerking</b>  <i>De school kan zelf voor domein B een gebied kiezen. Voorbeeld: gebieden aan weerszijden van de Mexicaans-Amerikaanse grens. De meeste van de hier genoemde begrippen komen aan de orde in de eindterm B2.</i></p>
	2 De leerling kan de grensoverschrijdende relaties ten aanzien van migratie, handel en investeringen, voor zover deze zichtbaar zijn in de grensregio, in ruime zin, beschrijven en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>o liberalisering</li> <li>o assemblagebedrijven</li> <li>o internationale arbeidsverdeling</li> <li>o verschillen in loonkosten en relatie met migratie</li> <li>o arbeidsmarkt</li> <li>o migratie binnen en tussen landen</li> <li>o legale/illegale migratie</li> </ul> </li> <li>• grensoverschrijdende relaties en centrum- (semi) periferie in relatie met verschillende ruimtelijke schalen.</li> <li>• liberalisering beïnvloedt de samenstelling en locatie van de werkgelegenheid</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B1 Gebieden op de grens van arm en rijk (vervolg)</b>	3 De leerling kan de effecten van grensoverschrijdende relaties op verschillende ruimtelijke schalen beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• positieve en negatieve economische effecten op nationale schaal bij een grensregio</li> <li>• positieve en negatieve sociale-, culturele- en milieueffecten op lokale schaal (dubbelsteden)</li> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ werkgelegenheid</li> <li>○ geldzendingen</li> <li>○ verdringing op de arbeidsmarkt</li> <li>○ etnische spanning</li> <li>○ ecologische draagkracht</li> <li>○ voorzieningen (water, onderwijs, gezondheidszorg)</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B2 Samenhangen en verschillen in de wereld</b>	4 De leerling kan economische, demografische en sociaal-culturele indicatoren voor het vergelijken van landen benoemen en de beperkingen aangeven van gemiddelde nationale waarden voor die indicatoren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• economisch: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ bruto nationaal product</li> <li>○ (gemiddeld) inkomen</li> <li>○ koopkracht</li> <li>○ beroepsbevolking</li> </ul> </li> <li>• demografisch: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ bevolkings spreiding</li> <li>○ bevolkingsdichtheid</li> <li>○ bevolkingsgroei</li> <li>○ leeftijdsopbouw</li> </ul> </li> <li>• sociaal-cultureel: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ analfabetisme</li> <li>○ taal</li> <li>○ godsdienst</li> </ul> </li> <li>• indicatoren op verschillende ruimtelijk schalen beschrijven</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B2 Samenhangen en verschillen in de wereld (vervolg)</b>	5 De leerling kan mondiale economische, demografische en sociaal-culturele spreidingspatronen, alsmede de meest opvallende veranderingen hierin sedert 1980, beschrijven en in hoofdlijnen verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• economisch: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ centrum-periferie model</li> <li>○ internationale arbeidsverdeling</li> <li>○ global shift</li> </ul> </li> <li>• demografisch: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ demografische transitie</li> <li>○ groene druk</li> <li>○ grijze druk</li> </ul> </li> <li>• sociaal-cultureel: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ cultuurgebied</li> <li>○ kolonialisme</li> <li>○ fundamentalisme</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B2 Samenhangen en verschillen in de wereld (vervolg)</b>	6 De leerling kan de mondiale relatiepatronen van handel, investeringen en migratie beschrijven en in hoofdlijnen verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• basale topografisch kennis voor het maken van een mentale kaart van de wereld</li> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ triade</li> <li>○ vrijhandel</li> <li>○ transporttechnologie</li> <li>○ ruilvoet</li> <li>○ multinationale onderneming</li> <li>○ productieketen</li> <li>○ communicatietechnologie</li> <li>○ push- en pullfactoren</li> <li>○ transnationale identiteit</li> </ul> </li> <li>• drie kerngebieden van de triade met de internationale handels- en investeringsstromen</li> <li>• theorie van Ullman</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B2 Samenhangen en verschillen in de wereld (vervolg)</b>	7 De leerling kan het proces van mondialisering, in economisch en sociaal-cultureel opzicht, beschrijven en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• mondialisering economisch: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ globalisering</li> <li>○ tijdruimte compressie</li> <li>○ diffusie</li> <li>○ eenwording en verbrokkeling</li> <li>○ wereldkapitaal</li> </ul> </li> <li>• mondialisering sociaal-cultureel <ul style="list-style-type: none"> <li>○ “Fast world en slow world”</li> <li>○ multinationale onderneming</li> <li>○ wereldstad</li> <li>○ cluster en polarisatie in talen en godsdiensten</li> <li>○ Amerikanisering en regionale identiteit</li> </ul> </li> </ul>



<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>B Wereld</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>B3 Mondiale processen en lokale effecten</b>	8 De leerling kan een centrum-land en een (semi) perifeer land in mondiale perspectief plaatsen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• positie in mondiale patronen en effecten van globalisering</li> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ koloniaal moederland</li> <li>○ kolonie</li> <li>○ industrialisatie</li> <li>○ deïndustrialisatie</li> <li>○ zakelijke dienstverlening</li> <li>○ regionale ongelijkheid</li> <li>○ sociale ongelijkheid</li> <li>○ fragmentarische modernisering</li> </ul> </li> <li>• onder invloed van globalisering de sociale en ruimtelijke verschillen binnen een gebied verklaren (neokolonialisme)</li> <li>• relaties leggen tussen globalisering als algemeen proces en specifieke gebiedskenmerken</li> </ul> <p><b>Opmerking</b>  <i>Voorbeelden zijn VS en een land uit het Caribische gebied, Nederland en Nederlandse Antillen.  De meeste van de hier genoemde begrippen komen aan de orde in subdomeindB1.</i></p>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	C Aarde	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>C1 Samenhangen en verschillen op regionaal niveau</b>	1 De leerling kan voor een nader te bepalen fysisch-geografische regio, spreidingspatronen van natuurlijke en landschappelijke verschijnselen beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• het gebied typeren ten aanzien van klimaat, landschap en natuurlijke gevaren, met aandacht voor regionale verschillen</li> <li>• relevante topografische elementen (ligging en namen)</li> <li>• tropische en subtropische landschapszone vegetatie, landbouw, vulkanische ketens, aardbevingen en gebergtegebieden.</li> </ul> <p><b>Opmerking</b> <i>Deze oriënterende eindterm is bedoeld om leerlingen de regio in kaart te laten brengen en de diversiteit en spreidingspatronen ten aanzien van de genoemde aspecten te laten zien. Toepassen op Aruba en het Caribische gebied.</i></p>
	2 De leerling kan voor een fysisch-geografische regio relaties leggen tussen natuurlijke processen en landschappelijke verschijnselen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>o <i>het klimaat op Aruba en de Caribische eilanden beschrijven en verklaren en de relaties tussen de factoren onderling</i></li> <li>o <i>klimatologische verschijnselen in het Caribische gebied</i></li> </ul> <p><b>Opmerking</b> <i>Toepassen op Aruba en het Caribische gebied.</i></p>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>C Aarde</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>C2 Samenhangen en verschillen op aarde</b>	3 De leerling kan met betrekking tot samenhangen en verschillen op aarde natuurlijke verschijnselen aan het aardoppervlak en in de atmosfeer beschrijven, herkennen en verklaren, rekening houdend met verschillende tijd- en ruimteschalen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• endogene krachten voor de vorming van reliëf : <ul style="list-style-type: none"> <li>o platentektoniek</li> <li>o vulkanisme</li> <li>o tsunami</li> <li>o gebergtevorming</li> <li>o aardbeving</li> <li>o geologische tijdschaal (volgorde van de tijdvakken kan worden opgezocht in de atlas)</li> </ul> </li> <li>• exogene processen aan het aardoppervlak: (toepassen op de ruimtelijke schaal van een stroomgebied in de gematigde zone en een stroomgebied in de (semi-)aride zone (bijvoorbeeld dat van de Niger, Colorado))</li> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>o erosie, verwerking, massabewegingen, sedimentatie, hydrologische kringloop, stroomgebied, puinhelling, puinwaaier, sedimentgesteente, delta, duin, morene</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>C Aarde</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>C2 Samenhangen en verschillen op aarde (vervolg)</b>	3 De leerling kan met betrekking tot samenhangen en verschillen op aarde natuurlijke verschijnselen aan het aardoppervlak en in de atmosfeer beschrijven, herkennen en verklaren, rekening houdend met verschillende tijd- en ruimteschalen. (vervolg)	<ul style="list-style-type: none"> <li>• het externe systeem aarde <ul style="list-style-type: none"> <li>○ lithosfeer</li> <li>○ atmosfeer</li> <li>○ hydrosfeer</li> </ul> </li> <li>• de betekenis voor klimaatsystemen</li> <li>• luchtcirculatie en zeestromen</li> <li>• geofactoren: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ hoge luchtdruk gebied</li> <li>○ lage luchtdruk gebied</li> <li>○ wet van Buys Ballot</li> <li>○ passaat en moesson</li> <li>○ oceanische circulatie</li> <li>○ klimaatgebieden</li> <li>○ ijstijd</li> <li>○ interglaciaal</li> </ul> </li> </ul>
	4 De leerling kan het ontstaan en de opbouw van continenten en de daarbij behorende processen en de interactie hiertussen beschrijven en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• interactie tussen endogene en exogene processen</li> <li>• relateren van kenmerken van landschapsvormen aan de ontstaanswijze ervan</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>C Aarde</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>C2 Samenhangen en verschillen op aarde (vervolg)</b>	5 De leerling kan de kenmerken van de landschapszones op aarde en de veranderingen hierin beschrijven, analyseren en aan elkaar relateren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• geofactoren: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ gesteente en reliëf</li> <li>○ klimaat en lucht</li> <li>○ bodem</li> <li>○ water</li> <li>○ landschapszones: <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ polaire</li> <li>▪ boreale</li> <li>▪ gematigde</li> <li>▪ subtropische</li> <li>▪ aride</li> <li>▪ tropische zone</li> </ul> </li> </ul> </li> <li>• invloed van menselijke activiteiten op natuur en milieu in de landschapszone: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ versnelde bodemerosie</li> <li>○ verwoestijning</li> <li>○ verzilting</li> <li>○ milieuramp</li> <li>○ landdegradatie</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	C De Aarde	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>C3 De aarde als natuurlijk systeem en lokale effecten</b>	6 De leerling kan aangeven en beoordelen hoe mondiale natuurruimtelijke processen uitwerken in een lokale context.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• aan de hand van een voorbeeld het ontstaan van het Arubaanse landschap aangeven en beoordelen <ul style="list-style-type: none"> <li>○ ALF: Aruba Lava Formatie</li> <li>○ Batholietschap</li> <li>○ Terrassenlandschap</li> </ul> </li> </ul>
	7 De leerling kan de landschappelijke hoofdstructuur van Aruba en het Caribische gebied analyseren en beoordelen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• de landschappelijke diversiteit</li> <li>• de eilandentheorie</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	C De Aarde	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
	8 De leerling kan natuurlijke gevaren in bijvoorbeeld de Verenigde Staten beschrijven en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ intensiteit</li> <li>○ frequentie</li> <li>○ ruimtelijke spreiding</li> <li>○ reikwijdte</li> <li>○ aardbeving</li> <li>○ hurricane</li> <li>○ natuurramp</li> <li>○ kwetsbaarheid</li> </ul> </li> <li>• bevolkingsdichtheid</li> <li>• bevolkingsspreiding,</li> <li>• economische activiteiten</li> <li>• risico</li> <li>• risicoperceptie</li> <li>• actoren: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ bewoners</li> <li>○ bedrijven</li> <li>○ verzekeraars</li> <li>○ overheden</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>D Ontwikkelingsland</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>D1 Gebiedskenmerken</b>	1 De leerling kan gebiedskenmerken van een nader aan te wijzen ontwikkelingsland beschrijven en analyseren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• sociaal-geografische en fysisch-geografische kenmerken</li> <li>• de sociaal-economische positie van het ontwikkelingsland in de macroregio én in de wereld <ul style="list-style-type: none"> <li>o de belangrijkste topografische elementen in het gebied plaatsen</li> <li>o demografische gebiedskenmerken: <ul style="list-style-type: none"> <li>• bevolkingsdichtheid</li> <li>• leeftijdsopbouw/bevolkingsdiagram</li> <li>• demografische transitie</li> <li>• natuurlijke bevolkingsgroei</li> <li>• sociale bevolkingsgroei</li> <li>• migratie</li> <li>• selectiviteit van migratie</li> </ul> </li> </ul> </li> </ul>



<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>D Ontwikkelingsland</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>D1 Gebiedskenmerken (vervolg)</b>	1 De leerling kan gebiedskenmerken van een nader aan te wijzen ontwikkelingsland of gebied beschrijven en analyseren. (vervolg)	<ul style="list-style-type: none"> <li>o economische gebiedskenmerken: <ul style="list-style-type: none"> <li>• BNP/hoofd</li> <li>• BRP/hoofd</li> <li>• samenstelling im/exportpakket</li> <li>• betalingsbalans</li> <li>• handelsbalans</li> <li>• imports substitutie</li> <li>• assemblage</li> <li>• verdeling beroepsbevolking en</li> <li>• verschuivingen daarin invoer: vooral grondstoffen en (arbeidsintensieve) halffabrikaten uit en importeren vooral eindproducten.</li> <li>• Centrum-periferie tegenstellingen</li> </ul> </li> </ul> <p><b>Opmerking</b>  <i>Naarmate een land welvarender is, zijn de primaire en de secundaire sector kleiner en is de formele tertiaire sector groter.</i></p>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>D Ontwikkelingsland</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>D2 Actuele vraagstukken</b>	2 De leerling kan actuele vraagstukken in het in subdomein D1 bedoelde ontwikkelingsland beschrijven en analyseren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• vraagstukken van landdegradatie en milieuverontreiniging</li> <li>• conflicten in het betreffende ontwikkelingsland die verband houden met de etnische en culturele diversiteit in het land</li> <li>• de gevolgen van bosbouw voor bodem en landschap: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ (illegale) houtkap/ontbossing</li> <li>○ (versnelde) bodemerosie</li> <li>○ verdwijnen van landbouwgronden</li> <li>○ duurzame bosbouw</li> <li>○ tropische ecosystemen: een hoge interne stabiliteit en een lage externe stabiliteit.</li> </ul> </li> <li>• duurzaamheid</li> <li>• draagkracht (carrying capacity)</li> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ verstedelijking</li> <li>○ verstedelijkingsbeleid</li> <li>○ urbanisatiegraad</li> <li>○ urbanisatietempo ‘Primate city ‘</li> <li>○ stedelijke hiërarchie/stedelijk netwerk</li> <li>○ overbevolking/bevolkingsdruk</li> <li>○ transmigratie</li> </ul> </li> </ul>
	3 De leerling kan mogelijke oplossingen voor problemen aandragen rond landdegradatie en milieuverontreiniging, in het licht van het welvaartsniveau en het sociaalorganisatorisch vermogen.	

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>D Ontwikkelingsland</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>D2 Actuele vraagstukken (vervolg)</b>	4 De leerling kan conflicten in het betreffende ontwikkelingsland die verband houden met de etnische en culturele diversiteit beschrijven en verklaren aan de hand van voorbeelden.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• de positie van de Indianen in het Amazonegebied</li> <li>• de problematiek van etnisch en cultureel nationalisme</li> <li>• territoriale conflicten</li> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>○ handelsminderheid</li> <li>○ discriminatie</li> <li>○ integratie</li> <li>○ assimilatie</li> <li>○ culturele verschillen</li> <li>○ diversiteit</li> <li>○ territoriale integriteit</li> <li>○ separatisme</li> <li>○ regionalisme</li> <li>○ decentralisatie van wetten</li> <li>○ centripetale krachten: <ul style="list-style-type: none"> <li>▪ natievorming/nation building</li> <li>▪ democratie</li> <li>▪ dictatuur</li> <li>▪ corruptie</li> <li>▪ machtsvacuüm</li> <li>▪ rol van het leger</li> <li>▪ mensenrechten</li> </ul> </li> </ul> </li> </ul>
	5 De leerling kan aangeven welke politieke en sociaal-economische invloed de staat heeft die met deze conflicten samenhangen.	

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>E Leefomgeving</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>E1 Regionale en lokale vraagstukken</b>	1 De leerling kan zich een beargumenteerde mening vormen over actuele ruimtelijke-, sociaal-economische en fysische vraagstukken gericht op duurzame ontwikkeling en plannen voor de ruimtelijke inrichting.	<p><b>Opmerking</b>  <i>Voor deze leerinhouden/eindtermen staan de relevante begrippen in de domeinen A t/m D.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• orkanen en wateroverlast in het Caribische gebied</li> <li>• problematiek van stedelijke gebieden in een Latijns-Amerikaans land</li> <li>• multiculturele karakter van de bevolking van het Caribische gebied</li> <li>• actuele migratiestromen in het Caribische gebied</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>E Leefomgeving</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>E1 Regionale en lokale vraagstukken (vervolg)</b>	2 De leerling kan actuele migratiestromen in het Caribische gebied analyseren en interpreteren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>o immigratie, emigratie, remigratie, gezinshereniging, interne/externe migratie, push -en pullfactoren, vluchtelingen</li> </ul> </li> </ul> <p><b>Opmerking</b>  <i>Met het domein E “leefomgeving” wordt bedoeld Aruba, de Caribische eilanden, Venezuela en Colombia. We kiezen niet alleen voor Aruba, daar Aruba te kleinschalig is en er te weinig gegevens beschikbaar zijn voor het doen van onderzoek.</i></p>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>E Leefomgeving</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>E2 Regionale en lokale vraagstukken en het doen van onderzoek</b>	3 De leerling kan de samenstelling en het multiculturele karakter van de bevolking van het Caribische gebied beschrijven.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• emigrant en immigrant</li> <li>• legaal en illegaal</li> <li>• kolonies</li> <li>• samenstelling verschillende culturen</li> <li>• kenmerken maatschappelijke segregatie</li> <li>• kenmerken ruimtelijke segregatie (push en pull factoren betrekken)</li> <li>• relatie tussen de ruimtelijke indeling van een stad en de ruimtelijke spreiding van de migranten</li> </ul>
	4 De leerling kan karakteristieken van het Arubaanse toerisme omschrijven, herkennen en verklaren.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• aandeel van het toerisme in het nationaal inkomen, de inkomsten van de overheid, het economische leven</li> <li>• directe en indirecte werkgelegenheid</li> <li>• ontwikkelingen in het toerisme</li> <li>• invloed van het toerisme op het dagelijks leven</li> <li>• maatregelen gericht op energiebesparing en ecotoerisme</li> <li>• soorten toerisme: stayover-toerisme, cruisetourisme, ecotoerisme, duiktoerisme, incentive toerisme</li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>E Leefomgeving</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
	5 De leerling kan demografische kenmerken van Aruba en het Caribische gebied in relatie brengen met geografische en maatschappelijke ontwikkelingen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• demografische kenmerken: <ul style="list-style-type: none"> <li>o vertrekcijfer</li> <li>o vestigingscijfer</li> <li>o positief/negatief migratiesaldo</li> <li>o vertrek/vestigingsoverschot</li> <li>o overbevolking</li> <li>o natuurlijke bevolkingsgroei</li> <li>o sociaal/economische bevolkingsgroepen</li> </ul> </li> <li>• geografische en maatschappelijke ontwikkelingen zijn: migratiestromen verandering in beroepsbevolking, milieueffecten, milieubeleid, culturele identiteit, en ontwikkeling in het toerisme.</li> </ul>
	6 De leerling kan de actuele migratievraagstukken op Aruba analyseren en beoordelen.	<ul style="list-style-type: none"> <li>• begrippen: <ul style="list-style-type: none"> <li>o arbeidsmigratie</li> <li>o volgmigratie (gezinsvorming en –hereniging)</li> <li>o ontwikkeling in de vertrek en vestigingsgebieden</li> <li>o Arubaanse toelatingsbeleid in relatie met wetgeving van het Koninkrijk</li> </ul> </li> </ul>

<b>Vak:</b>	Aardrijkskunde	
<b>Leerweg:</b>	Havo	
<b>Domein:</b>	<b>F Oriëntatie op studie en beroep</b>	
<b>Subdomein:</b>	<b>Eindtermen Ciclo Avansa:</b>	<b>Leerinhouden:</b>
<b>F Oriëntatie op studie en beroep</b>	1 De leerling kan informatie inwinnen over vervolgoopleidingen waarin aardrijkskunde een rol speelt.	
	2 De leerling kan nagaan in hoeverre hij capaciteiten en interesses bezit die aansluiten op vervolgoopleidingen waarin aardrijkskunde een rol speelt.	